

I-216

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ի Տ Ք

ԱՐՁԱՆԳԱՆԳ ԵՐԻՐԱՎՈՅՑԻ ԼՈՒՍԱԻՐՈՒԹԵԱՆ.

Ա. թուր. քի. 1. Հրատարակի ամիսը երկու անգամ, անվանի խոն Ժողովի: Պատկերով: — Բարիչ, Ազգայնականի, 33, rue de Fleury. 1859 թ. Ապրիլ 1. — Պոլսո, Մեղայ Սեֆն. — Իզմիր, Ազգայնականի, — Եդիքեսու, Մեղայ Տե Գուսպուսան Երթով:

Յ Ա Ռ Ա Յ Ա Ր Ա Ն.

Այնպիսի քանակներէն մէկը, մեր տղային արդի
շինակը քննելու տակն, կը դարձանայ մայր օրագրներու
անձնատարածական միայն և անկէ ալ անհետացող կը
հոռնէ Թէ՛ Հայերը տակաւին խառն ժողովարդ մ'էն
զրոյեան հրատարակութիւններու համար: Այսպիսի դա-
տամ մը ծանր կը ծագի մեկի: Արդարեւ հայ թերթերը
տղայիմ մեանիմ ծաղիկի կը համոզին, հազիւ Թէ որ մը կը
փայլին և բանի մը միտք խնայէ, Լուսն կ'անհետին, չոր
սնուն մը թող տալով հասարակական մէջ: Այլ միտէ
յանցանքը միշտ հայ ժողովարդին խաղաղութիւնն է.
միտէ մասնաւոր փոփոխութիւններ չկան որք արդէն
ընդուն այս թերթերու հաստատութիւնն. միտէ երկու
Երեք փառ մարդերու թշնամութիւնը բաւական չէ
ամենէն բերրի հրատարակութեմ մը անարդիւն թնել.
միտէ Հայ տղոր մեկտեմներ և մեկտեմութեան
որոշութեան համար: միտէ ամէն հրատարակիչ զի-
տաւածութեան երեսն կ'էլին. միտէ այնքան մեծած
օրագրներու մէջ ամենքն ալ տղայիւր արժանի են...
Անկը կարծիք: Կը հաստատուի մտադրութեմ հասարա-
կութեմ հայ մամուլը իր պարտաւորութիւնը չկատարել
և զայնու պատասխանը միտէ ի շողոքարկութիւն կը
տունի. այս պատասխան հետ կրնար յանգիմանելու
արարողը չմանող կամ զանի յաւել, բայց անկէ չհետե-
լիր իր անհատաւոր Եւթիւնը որ տարազգի բանասէ-
րին դարձանք կը պատահուի: Ստուգի հայ ժողովարդը
անկի թշնամութիւն օճի քան Թէ խառնութիւն և այն
թշնամութեան պատճառ միշտ օտարականները չեն:
Ներքին թշնամին նաեւ մէր պարս, նաեւ Ներքինայի մէջ,
անպակաս է. և երբեմն լոնտոն կրնորի դուր ալ մէկը
չհարածէր, և երբեմն անհիմն խնդիրի մը համար, դուր
ազալ մը կը լուսն, բայց արդը անհիմն կը միտայի: Եւ
երբ այդպիսի միտայի հաստատութիւն սխալութիւն և յատարել
միտարել արիշ բան չունենալի հոն, ինչպէս կարելի է
որ զրոյեան սերը անի կամ զանի հաստատ պատճառ
հայ տղին ծաղիկ և նորէն բեղմնաւորի, Եւթի երեք զիտի
բեղմնաւորի մարդկութեան ծառին այս երեքուայ օտուր:
Ստարազգիները՝ ուր այս անտակ արեւոյմի ենթակայ
չեն, խոստի կը դառնի ցմեղ, բայց մեծ չենք կրնար
սխալ մեկնութիւն տալ յայտնի աղետի մը, փասն զի

միտայ թշնամին կը անհիմնք իմացուտ տնտի: Հայ
պատմութեան ամէն էջերու վրայ իր արիւնայի շախմադ
կը նշանաւորի և քիչ աղղային կայ որ իր մահարտը
ըրեւելի տալու միայն: Այսքան հարստածնելի էտն պարս
իւր համարիւր իւր հայ գլխով անհատութիւն է, արհա-
մարել և անտարբէր պատմիչ որ մահամուկը զործէ՝
մեծ աղղայութեան նշան չունալիք. տալու որ
տղին կայ...: Եւթի կը միայն տղին թնել հեղմարիտ
հոգալ մը, — սղարիչ այս թշնամին զէմ որ թշնամի է
նաեւ մարդկային տղի և յատարակութեան: Տամանելի
պաշտան մ'է այս, զիտելը, այլ զիտելը նաեւ որ մեր
պարտաւորութիւնն է, և պարտաւորութիւնն զիտ բան
չկայ աշխարհի վրայ Եւթի անհատաւոր և տղի կերպով
կատարուի այն: Այս օտարակցի բանասէրին դատարմը
և ոչ մեր անհատաւոր թշնամին տարաւորութիւնը կրնան
կերել փոփոխութիւն մեղ տարաւորութիւն յաղաղի ունի
պատմի կ'ընէ քան Թէ փոփոխութիւն յաղաղի: Երբ անհատ-
կան շահը կը ծարս և յանտն աղղին կը իրարի, ամէն
Հայս պարտել է տարս հիմնական, մտանքան, բարդա-
կան շահին վրայ հակել անդու: Երբ դատարանութիւնը
ամէն ամառ կը մտանայ, լոյսի տնտաւի կ'էլին և
զարեւալ աղղութիւնը բերել զիտութիւն կը փանաւել,
պէտք է որ անհատ իր փան և համեալ զէտը ցայց տայ:
Երբ մոյի և անհիմն յանգիմութիւնը Երբ չունի, լոյսա-
ւորութեան սերը, Եւթի անհատաւոր և պէտք է որ յայտնի
ի յար և ի անս ամենուն: Երբ խոստատիւններ կը
պարծի, կը փառաստորի, անտ կը կանգնէ և միտ-
արիւր վրայ արեւելու կ'աշխարհի, նարի է որ անհիմն
խմատաւորութիւնը շարմի, զէտի և միտի իրաւունքը
ու պարտաւորութիւնը պաշտպանէ: Միտք և աղղատութիւն,
ուրիշ միտք կը բզկին Ներքինայի ամէն տնտի փառքը
և հարատաւութիւնը: Արհամարանքը ուրիշ մամանակի
պարեւելու է, փասն զի ուր միտքը կը թունաւորուի և իր
աղղատութիւնը անաղղորոյն սխալով կը զոհուի, հոն աղղ
մը չկրնար լուստարուի և Եւթի լուստարութեմ է կը
խառարի: Այս է մեր ներքին համարմը. անտ ջանք
ըրեւել մեր թշնամ աղղայիններու դպրութիւնն տալ և
ուրան կարելի է մտանք իրաւորութիւնն արդիւր:
Անտ հիմա նորէն կ'էլին և կը համարակիւր փառք

հրատարակումի մը ձեռք դարձել : Մըրիկին ուժգնութիւնը, վատութեան սաստիկութիւնը, միտքի նախաճառը մեղի քիչ մը աւելի փորձ տուին այլ չկրցան մեր կարծիքները խախտել : Կրնանք ըսել Իդալեան բանահիւսի մը հետ. մեր զգեստը փոխուեցաւ, մեր գէմքը թմրեցաւ, բայց սիրտերնիս մի և նոյն մնաց : Ոչ թէ մեր ոյժին վրայ միայն վատահոտութիւն ունինք կամ մեր գուղնաբեայ գիտութիւնը բաւական կը սեպենք, այլ վասն զի կը յուսանք որ յիշեալ անճարմունքի թշնամիին ղէնքը օր մը պիտի խորտակուի ճշմարտութեան վահանին վրայ և իլերջէ հայրենասէրք պիտի սծափին և մեր հայրենիքին դարգանալուն համար պիտի ընդունին այն ամէն օրէնքները որք Եւրոպայի լոյս, ոյժ և բարօրութիւն կուտան : Հայրենասիրութիւնը կրնայ խաբուիլ և բարեմտութեամբ ազգին փրկաւ տալ, բայց չկրնար մասնաւոր ակնածութիւններու համար իր ըրածը բարութեամբ քարոզել առանց անարգութեան : Հաւաստի ենք որ միտ ազգասիրութիւնը այս անգամ ևս ճշմարտութիւն և նախատինք չպիտի խնայէ մեզ, բայց թող զիանայ որ միտքի համոզումը կրօնքի համադրումէ ստորին չէ և զիտէ՝ ոչ միայն նորութիւն այլ և յարատեւել ամէն սրարագայի մէջ : Կ'ըսուի թէ՛ Լէնկոթիմուր քանի մը անգամ զօրաւոր թշնամիի մը հետ դարձուէ կողքը, կը յաղթուի : Մէկէն անասելի վնասութիւն և յուսահատութիւն մը կուգայ իր վրայ. պատեհադմի դաշտը կը թողու և իր տաղաւորին ներքեւ քաշուած կ'սկսի տրտում սիրտով խորհիլ մարդու հաւատազրկին վրայ : Իր միտքը այս տեսիլով յուզուելու առեւ, միջին մը կը տեսնէ որ ոսկեծիլ տաղաւարին վրայէն կը քալէր զէպ ի վեր : Ձեռքը կ'երկնցնէ և վար կը հրէ դան : Մըրիւնը կը զրորի, վայրկեան մը կը շփոթի, բայց շուտով իր առջի շաւիղը գտնելով կը շարունակէ իր քայլը : Լէնկոթիմուր երկու երեք անգամ վար կը նետէ դան, այլ մըջիւնէ վեր ելնելէ չգտար իր : Հետաքրքրութիւն կուգայ սէզ աշխարհակալին վրայ և կ'ուզէ անոր յամառութիւնը փորձել : Ուստի անգամ թաւալղոր կը նետէ վանիկա և ուստիներորդին՝ առջի պէս, եւանդուն կը գտնէ տկար կենդանին : Ալ չ'ուզէր շարունակել փորձը, կ'զգայ որ իր թեւ յոգնեւ է. սիրտը կը շարժի, միտքը կը յափշտակուի և հանդարտ կը թողու դանիկա : Մըրիւնը նորէն վեր կ'էլնէ և յաղթական քայլով աշխարհակալին առեւէն կ'ուզի զէպ ի իր նարատակը : « Տկարին յամառութիւնը տուաւ յաղթութիւն » կ'ըսէ Լէնկոթիմուր իւրովի և ոտքի կ'էլնէ... : Բանակը շուտով կը յարգարուի, թշնամին կը յաղթուի, բոլոր Ասիա կը նապանդի և Լէնկոթիմուր աշխարհակալի պսակը կ'առնու ամենէն տկար կենդանիին տուած լսին խրատը ընդունելով :

Մըրիւնին այս յամառութիւնը ամէն տկարներու զօրութիւնն է և միշտ անով աշխատեցանք հայրենիքի և միտքի ազատութեան ծառայել : Տեսակ մը հայեր խա-

բուելով իրրեւ նախատինք մեր երեսին տուին դոյն : Կը վատաւորուինք որ այսպիսի նախատինքի արժանի ենք : Երբ բոլոր համազգիներէ լքեալ օտարներու կարօտ եղանք, ասոնք աւելի լաւ հասկցան թէ ինչ էր մեր յամառութեան բուն նպատակը և սիրով մեզ ձեռնտուութիւն ըրին : Հրապարակաւ կը յայտնենք անոնց մեր խորին շնորհակալութիւնը և մօծ չենք սեպեր խոստովանիլ որ, եթէ այս ձեռնտուութիւնը չ'ըլլար, անտարակոյս պիտի անհետ կորսուէինք թշուառութեան վիճին մէջ... և այն՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սրաւիճ և աղատութիւնը պաշտպանելու ժամանակ : Կը հաւանինք թէ այս առեակ հայերը մեզմէ աւելի թիրաքեւ կամբով կը շարժին, օրը երեք անգամ կ'ալակերպին և յամառութիւն չ'ունին բնաւ. բայց երբ ուղիղ համբան կը թողուն և անելանելի շաւիղ մը կը մտնեն, երբ ժայռը կ'անգոսնեն և երերուն աւազի վրայ հիմն կը դնեն, ինչ անուն ունի ըրածնին. — յիմարութիւն... :

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Il y a dans tout homme un homme divin, les germes d'un homme parfait, conforme au type, selon lequel Dieu le créa; l'éducation doit favoriser et diriger le développement de ces germes. KANT.

Կրթութիւն կ'անուանի այն խնամքը որ մարդ կ'ընդունի ուրիշներէ իր էութիւնը պահելու և բարգաւաճելու համար : Ոչ թէ ըսելով կամ ընտանիքը կամ քաղաքը և կամ ազգը կ'իմանանք : Ուսկէ կը հետեի թէ այն մարդը միայն անկիրթ է որ ընտանիքի, քաղաքի կամ տոհմի մը խնամքէ զուրկ է այսինքն ծնելու պէս երեսի վրայ կը մնայ բոլորովին : Այսպիսի վիճակ մը միտքի պտուղ են թագրութիւն կրնայ սեպուիլ և բնութիւնէն դուրս է : Նաեւ վայրենին հայր և մայր ունի և ծնելէ հետեւ անոնց խնամքով կը մեծնայ : Ընդհանրապէս խօսելով երկու տեսակ կըրթութիւն կայ, մէկը անորոշ և միւսը որոշ նպատակով : Անորոշ կրթութիւնը բոլորովին գործնական է. մարդ ընտանիքէ կամ քաղաքէ կ'ընդունի դան, առանց զգալու թէ ինչպէս կ'ընդունի : Նոր սերունդը կը մեծնայ բնականօրէն իր նախորդին աղաւթով և ուղղակի կ'առնու անկէ լեզու, օրինակներ, կարծիքներ և սովորութիւններ : Մնողը կը սովորեցնեն օրգիքները ինչ որ իրենք ուսանալով իրենք են և որդիք կը հետեւին ծնողներու զրեծէ կտրօրէն : Հետեւելու կամ նմանելու բնական այս միտումը մարդկութեան դարգանալուն հիմն է, վասն զի անհրաժեշտ է նմանիլ առանց քիչ մը լայնելու : Ամէն մարդ ուրեմն փոքր ի շատեւ կրթութիւն կ'առնու և սեպէ թէ տկամայ կը ժառանգէ իր ծնած տեղին առանցութիւնները : Ասոնցմէ ամենէն նշանաւորները են, կրօնը և արհեստ. առջինը կ'ամբողջի իր բարոյական ամէն տեսիլները և օրէնքը. երկրորդը կը յայտնէ բոլոր այն զի-

նակը, երկար սովորութիւնը, անդուզ կրկնութիւնը և յուշը կրնան մարդը զիանալան ընել, բայց ինչ էլ զարդարուն միտքը չոր սիրտի մը քով կամ վայրագարէ բարքի մը հետ : Լոյսը միայն չբեղմնաւորէր, տաքութիւնն ալ հարկաւոր է : Նրբ միտքը միայն փայլուն է և սիրտը փտուն՝ զիտութեան նշույլը անոր վրայ կը բերբերկի ինչպէս արևու ճառագայթը տաշած մետաղին վրայ, բայց երբէք չծափանցէր, կեանք չտար, և բարոյական վեհ կամ մարդկային աղնիւ տեսիլները չարժնցնէր հոն :

Ճշմարիտ կրթութիւնը միայն անհատի մը բարօրութիւնը չ'ընտրէր իրեննպատակ այլ բոլոր քաղաքին կամ տոհմին դարգանալուն կ'աշխատէր : Գիտէ որ մարդ մը կը բռնադատուի իր տոհմին հետ յարաբերութիւն ունենալ, ինչպէս որ տոհմն ալ ուրիշ ազգերու հետ : Քաղաքի կամ ազգի մէջ մարդուն ընտանիքը կը հարցուն, ազգերու մէջն ալ իր ազգը կամ քաղաքը : Նձն ընտանիքի անունը և պատիւը նուիրական բան են ամէն մարդու համար, ոչ նուազ պաշտելի է ազգին պատիւը և փառքը : Մէկ խօսքով ըսենք՝ ճշմարիտ կրթութիւնը ճշմարիտ քաղաքացի կ'ընէ ոչ միայն մասնաւոր սեռի մը այլ և ընդ հանութեամբ սեռին համար : Կրթութիւնը, ըստ Սօնթայն, մարդու բարոյական հիմն է : Այս հիմն վրայ կը կենայ կրօնը, լուսաւորութիւն և մարդկութիւն : Եթէ այն շինծու է, մարդ հաստատ չմնար և ազգ մը միշտ կը զլորի ուրիշ ազգերու ներքե : Սրանք այն բաղաժեմն ուր ճշմարիտ կրթութիւնով կ'սպառազնուի, վասն զի « Տէր կրթութեան, տէր աշխարհի » ըստ փիլիսոփայ մը Սէ Հայերը այս ճշմարիտ կրթութիւնը կը յուսային պարօն Գաբրիէլ Այվազյանի պէս մարդէ մը....

ԺԵՅԼԻ.

ՀԱՒՍՏԱՓՈԹՈՒԹԻՒՆ.

Mais l'apostat confond, par un double parjure,
Et la loi qu'il embrasse et la loi qu'il abjure.

BAOUR-LORMIAN.

Քանի մը տարիէ իվեր հայ ժողովուրդին մէկ մասը գայթակղելի տեսարան մը կ'ընծայէ օտար ազգերու առջև և ամէն հայրենասէր սիրտերու տրամաւորութիւն կը պատճառէ : Ոչ թոյլտուութեան արձագանգը, ոչ Նւրոպոյի լուսաւորութեան պատկերը և ոչ սակաւաթիւ ուսումնականներու ազգու բողոքը կրնան սծափել դանիկա և մոլի եռանդին մահաբեր հրապոյրքէն ազատ պահել : Փիլիսոփայ մը ըստ « մոլի եռանդը տարափոխ հիւանդութիւն մ'է » և Հայերը այս կարծիքին նոր և անուրանալի փաստեր կուտան իրենց կրօնամուկ շարժումով : Հիմա ակնբեր է կը յայտնուին և հետ զհետէ դեռ պիտի յայտնուին զժողովրդարար, կրօնական կատակի մը այն հետեւանքները որք քանի մը լուսաւորեալ միտքերէ անցան երկու երեք տարի առաջ : Այնպէս կը կարծէին ոմանք թէ կրօնքի հետ խաղալ,

բարոյականը ստրի տակ տանուլ դիւրին է և արտաքին շարքը ամէն բան կրնայ ծածկել : Կը կարծէին անոնք թէ բաղաժեմն մը միշտ կոյր է և քիչ մը սատանութիւն կը բաւէ դան խաբելու համար : Չ'ուղեցին հասկնալ որ կաթիլ մը շարու բոլոր մարմինը կ'ապականէ, փոքր կայծ մը սոսկալի հրդեհ կը բերէ, և մէկ օրինակ մը կրնայ անթիւ բաղաժեմն մոլորել : Զգուշութիւն չ'ըլին որ ազգի մը զօրութիւնը բարոյական օրէնքն է և անկէ հետո կամ անոր զէմ ժողովուրդ մը չկրնար բարգաւաճիլ երբեք : Փորձը այսօր կը յայտնէ թէ սրբան կը սխալէին անոնք և թէ այս սխալը սրբան աղէտքի պատճառ կ'ըլլայ... : Ինչպէս մարդ մը նմանապէս մարդերու բաղաժեմն կամազգ մը չկրնար բարոյական և մարդկային օրէնքը անպատիժ անգոտնել և անոր տեղ տեսակ մը սատանութիւն ընդունիլ : Մոլի եռանդը բոլորովին զգլխեալ՝ ովսանայ կարգաց և փառքով ու ոսկիով պատկեց նաւատափովութիւնը... և մենք, իբրեւ կենդանի պատկեր չազգասիրութեան և շահասիրութեան, դատաւարաւեցանք շատերէն, վասն զի այսպիսի անարժան կատակը արհամարհելու իրաւունքը իզորմ գրինք : Թող հիմա ըսեն մեզ ճշմարիտ հայրենասէրք եթէ մենք կամ մեր յետնորդ մշտամիները շահասիրութիւնէն կը շարժէինք. թող որոշեն թէ սով էր արձանգանգ հայրենական ոգւոյ և պաշտպան ողորմելի Հայաստանին... : Արդէն երեք չորս քաղաք այս կրօնական կատակը խաղալու չ'ամչցան, և հիմա, ինչպէս կը տպուի և կը հրատարակուի հոս, Տիարալեքի չայերը մոլեգնարար օտարոտի եկեղեցիներու բակը կը դիմեն, ամէն նուիրական աւանդութիւնները կը մոռնան, հայրական պաշտելի յիշատակը կը նախառնեն և կրօնքը, այսինքն երկնային պատուիրանը, երկրաբար կիրքերու կը զոհեն : « Հաղար հինգ հարիւր հոգի, կ'ըսէ Բարիգի օրագիր մը, բարական դաւանութիւնը առին, երկու հազար հոգի յունական ծէսը ընտրեցին և Յակոբ Յախսկոպոսը, իր հօտէն բոլորովին լքած, Արկունէ վանքը քաջութեամբ... » : Ինչ և ըլլայ առիթ այսպիսի անհեթեթ որոշումի մը, Տիարալեքիի ոչ հայ Յախսկոպոսը և ոչ ժողովուրդը կրնան երբէք արդարանալ լուսաւոր հասարակութեան մ'առջև, վասն զի երկունքն ալ կատակելի դրութեան մը մէջ կը գտնուին : Աստակելի է ժողովուրդը երբ կ'երեւակայէ թէ զժողովուրդը բաւական առիթ է հաւատք փոխելու. առիթի կատակելի է Յախսկոպոս մը որու հօտը օտարներէն կը յափշտակուի և կը ջրուի այսպիսի մարմնաւոր գժտութեան մը համար : Հաւատքը ներքին համոզում է և կրօնք՝ այս ներքին համոզումը տուող ճշմարտութիւն մը : Ասոր աւանդապատ հընչցութի միշտ ընդհանուր եկեղեցին և հետեւաբար վարդապետի մը բռնասիրութիւնը կամ ուրիշ ծանր պակասութիւն մը չկրնար անընդունելի ընել կրօնքը որ ըստ

Երեք ժամ ետքը նաւը կուգայ կը նստի համատարած ծովին մէջ և մէկ կողմէն ցամաքը հոնանալի որ պղախ յոյս մը տայ : Երկու օր լման նաւատարի և նաւապետ ամէնքը միահամուռ կաշխատին որ նաւը վեր հանեն , բայց տեսնելով ի վերջէ որ հնարին բան չէ , կ'սկսին եռանդով մեծ լաստ մը շինել որպէս զի գտնէ կեանքերնին աղաւտն : Նոյն ամսուն հինգին սուսուտուն կը նշմարուի որ նաւը ջուր կ'առնու և մէկէն ահագոյզը ամէն սիրտ կը պաշարէ : Հարկ կ'ըլլայ խուսիլ և հինգ մակոյկներու կամ շինուած լաստին մէջ սպաւախիլ խուսն բաղմունքով : 147 հոգի լաստին վրայ կը զիգուին և 256 հոգի մակոյկները կը մտնեն . 7 հոգի դուրս չեն ուղեր ելնել և մահը աչքերնին կ'առնուն : Մարդ չկրնար գրով պատմել այն վայրկեանին շփոթը և զարհուրելի տագնապը : Լաստը չկրնալով խնդիրեն ուղղիլ , կ'որոշուի որ մակոյկները իրարու ետե շարուն և զան քաշեն , տանին վասն զի այնպէս կ'երեւակայէին տնոնք թէ ցամաքը շատ հեռու չ'է և տասնհինգ մղոն թիւալարելէ ետե կրնան հոն հասնիլ : Արդէն մակոյկներէն երեքը առջե խնայով լաստը երկու մղոն հեռու կը տանին . միւս երկուքը գալու և օգնելու վրայ են , երբ անասելի վստածութեամբ լաստը կը թողուի ծովին երեսը և մակոյկները դժոխային ոգով զրաւեալ կը հեռանան անկէ : Ողորմելի լքուածներուն ոչ պաղատանքը , ոչ լալօնքը և ոչ կատաղի մոռնչիւնը կրնան փախչողներուն սիրտը կազդէլ և մարդասիրտութիւնը շարժել : Լաստը կ'սկսի մինակ և անդէկ երերալ անդունդին վրայ և լաստաւորներուն անասելի յուսահատութիւնը կը գոռայ ալիքներու դէմ : Մակոյկները , ընդ հակառակն , թեթեւալով փութանակի կը յառաջանան և ցամաքին կը մօտենան , ուր կը հանին բաւական ժամանակ վտագին գէմ ոգորելէն ետե : Մէջինները դուրս կը թափին և երկարատե ու անըմբերելի նեղութիւններու ենթակայ կ'ըլլան , վասն զի երկրը բոլորովին անձանթ էր իրենց . բայց ի վերջէ Սէն Լուի կղզին կը գտնեն և կ'ազատին : Լաստը հալիւ թէ ունէր քսան մէթր երկայնութիւն և եօթը մէթր լայնութիւն : Փէպէտ և հաստատ կերպով շինուէր էր և կրնար , գոնէ ատեն մը , ալեկոծութեան զխանայ , սակայն կեցրոնը միայն սպահովութիւն կուտար և ծայրերը միշտ կը հայծէին : Ուստի ամէն մարդ հոն կը զիգուի անկենդան նիւթերու պէս անշարժ բոլորովին և յուսաբեկ կ'սպասէ մահուան : Փոքր առ փոքր բաղմունեան ծանրութիւնը մէկ մէթր ջուրին ներքե կը տանի լաստը և ամէնքն ալ կէս մէջքով ջուրին մէջ կը տատանին : Ոչնչ ահալի և սոսկալի տեսարան... : Մէջերնէն մէկը լաստին հրամանատարութիւնը վրան կ'առնու և կ'աշխատի , որքան հնարին է , շփոթ մեղմել : Քսան և հինգ լիւրը պէքսիմէթ (կէս մը ծովի ջուրէն ստրած) վեց տակառ զինի և երկու զուր ջուր , ահա

բոլոր պաշարնին : Առջի զիշերէն պէքսիմէթը կ'առնուի և կը հատնի , ու այնքան բաղմունքով զինի են և ջուրէն ուրիշ բան չունի : Աս ալ չբաւէր , ալեկոծութեանը երթալով կը սաստկանայ , երկինքը սև ամպերով կը պաշարուի և հովը ուժգնակի կը փչէ : Ամէն վայրկեան ալիքները կը զիգուին և լաստին վրայէն քանի մը հոգի կը կլլեն , անդունդը կը տանին : Նաւաբեկ բաղմունեան ճայնը հովին մոնչիւնին հետ միանալով 'անլուր արձագանգ մը կը տարածէ մոտին մէջ ամէն մէկ նահատակին կորստեան ատեն : Առաւօտուն կը տեսնեն որ այս կերպով քսան հոգի արդէն աներևոյ Նոյեր են , բայց ցորեկը տեղի աղտոր օդ ընկելով քիչ մը յոյս կուգայ թշուառներու սիրտին որք զեռ կ'սպասէին մակոյկներու դարձին կամ ուրիշ օգնութեան մը : Պարսպ յոյս , երեկոյ կ'ըլլայ ոչ մակոյկ կայ և ոչ նշան մը կ'երևի հեռուէն : Այն ժամանակ յուսահատութիւնը կ'սկսի ի մոլեգնութիւն դառնալ և կատաղօրէն յուղիլ , մոնչիլ : Երկրորդ զիշերը կուգայ և անոր հետ դարձեալ ամպեր , բուր և մեծմեծ ալիքներ որք լաստը կը ծածկեն և նահատակներ ընկէ չեն դողրի : Ոմանք յանկարծուտ կ'երեւակայեն թէ վստանգը անխուսելի է , և կուղեն զինովնալ որպէս զի չզգան իրենց մեռնիլ : Ուստի կ'սկսին անյաղ խմել եւ շատ չանցնի բոլորովին զինեղէն' միւսները կը բռնադատեն որ իրենց հետեւին եւ միանգամայն մեռնելու պատրաստուին : Մեջերնէն մէկ քանին լաստին կապերը կտրելու կ'ենեն և զինուոր մը , տապալ Իձեւին , կ'սկսի փայտերը խորտակել : Այս անսկսկալ կատաղութեանը շփոթութեան տեղի սաստկութիւն կուտայ և լաստը խորասոյգ ընկելու վտանգի մէջ կը դնէ :

Հրամանատու նաւատարի և համասիրտ քսան արի մարդեր կը տեսնեն որ սպասելու չգար . մէկէն զինուորներու վրայ կը յարձակին , մէկ հարուածով զինուորը զլիւլայր ծովը կը նետեն և միւսներուն գէմ կը դնեն սպառնալիքով : Ասոր վրայ զինուորները մլ առելի կը կատաղին և սուրով , սուրնով կամ ուրիշ դէնքով այն սպառնալիքին կը պատասխանեն : Նա հա սարսափելի ջարդ մը կէս ընկղմուած և խորտակուած լաստի մը վրայ..... : Մարդ կը սարսափի և երեւակայութեանը կը վրդովի այսպիսի անսարանի մ'առջեւ : Մինչեւ կէս զիշեր կը տեսէ այս անլուր և վայրենի պատերապմը որու անգթութիւնը տարրերուն անգթութիւնէն վեր էր : Վերջապէս տապալմանքը թէ ալեկոծութիւնն , որ իր առջի բռնութեանը սկսեր էր , և թէ յոգնութիւնն , վայրկեան մը կը հանգաւորին և կը թմրին կ'լինան . բայց մէկ ժամէն ետքը նորէն ոտրի կ'ելնեն անհաւատալի գաղանթեմար : Այսպիսի նեղ և երերունասպարէզի վրայ , մինչեւ ի ծովն ջուրի մէջ , չորս կողմէն մօին զիշերով պաշարուած , ահագին կոհակներէ զարնուած մարդիկ , զեռ իրար զիշատելու դո-

Շուտով ամենքը կ'ստափին, կը նային և յիրաւի կը տեսնեն որ նաւը կը շարժի ծովու վրայ : Ուրախութեամբ ամպատում է և բերնով, ձեռքով, գործինքով նշան ընելէ չեն դադարիր . բայց նաւը փոխանակ առաջ գալու աներեւոյթ կ'ըլլայ և նորէն տիրութիւնը կ'իջնէ անոնց հալ և մաշ սիրտերու վրայ : Արեւուն տաքութիւնը այնպէս կը սաստկանայ որ կը խարշէ կ'այրէ խեղճերը և հարկ կ'ըլլայ լաթերով տաքաւար մը շինել և անոր ներքեւ պատասպարուիլ : Երբ անոնք կ'աշխատին այս անողոք ծշումին հարուածէն ևս ասպնով մնալ, նորէն ձայն մը լսելի կ'ըլլայ . անա պրիքը կը զոչէ մէկը . անա զէպ ի մեզ կուգայ . անա մեր փրկութիւնը : Բոլորը մէկէն տաղաւարէն դուրս կը նետուին, կը տեսնեն որ ան տարակուսիլ չ'ըլլար և օդը կը թնկայ միաբերան աղաղակէ մը : Քիչ ատենէն Միքիլս անուն պրիքը կը մօտենայ և կը փրկէ տաս և հինգ զիակի նման մարդեր որք զեռ կ'ապրէին հրաշքով մը : Այսպէս կը վերջանայ Միտլիլի լաստին աղէտը որու նաեւ համառօտ յիշատակը մարդու սիրտը տակնու վրայ կ'ընէ : Ամիսներէ ետքը Միտլիլիի նաւապետը, պարսն Շօմարէյ, կը գատուի, յանցաւոր կը գտնուի պատուոյ զէմ, և կը դատաւարտուի եռամեայ բանտի և անպատուութեան :

Ֆրանսերէնէ խղրատ.

Ժամանակէ մը ի վեր Առտառնդեան յարգի Ռալուստին կողմէ մանր տետրակներ կը գրուին մեզ Իդմիլէն : Այս ժիր և ուսումնասէր Երիտասարդ յանձն առեր է Հաւարակաց քանգարան մակագիրով տետրեր հրատարակել և ձրի նուիրել զանոնք իր աղջայիններու : Որքան որ ձերի և փանաքի աշխատութիւն մը երեւի այս շատերուն, գովութեան արժանի է, նախ՝ փասն զի ուրիշներու օգուտին համար կը գործադրուի և հետեւաբար աղնի փափաքէ մը առաջ կուգայ այն : Երկրորդ բարի օրինակ մը կ'ընծայէ մեր աղջին հարուստ ընտանիքներու որոնց նորահաս որդիքը դատարկ օրերին կը մաշեն և ինչ ընելին չգիտեն : Երրորդ գովելի նմանութիւն մ'է Եւրոպայի գրագիրութեան որ, ինչպէս յայտնի է, դարերով հարուստներու զբաղում և վայելքն էր : Ընդհանրապէս խօսելով շատ քաղաքակիրթ աղջերու լուսաւորութիւնը վերէն վար կը ծաւալի և աղնուականին հսկում ու մտական արդիւնքը հասարակութեան համար են : Հայերուն մէջ այս չկայ . բոլոր շատաշարքիւնին Եկեղեցիէն միայն կը բղխի և անա անոր համար է որ մերաղգ աշխարհական գրագիրութիւն չունի մինչև այսօր : ՆՅէ հարուստ ընտանիքներ յարգի ուսումնասէրին առած օրինակը ընդունին, յուսարի է թէ մեր գրագիրութիւնն ալ ողի առնու, ուրիշներու փշուքով չապրի և զուցէ Ժամանակով նշանաւոր բան մը արտադրէ : Հունգը օղին

մէջ չբուռնիր . յարմար տեղ մը պէտք է որ ծլի և արդիւնաւորի : Քոմիլ քանի հայ միտքեր, փայրկեան մը փայլելէն ետեւ, խտարներ են կամ օտարին դաշտը խնկեր են որ սովորման չլիկին : Քոմիլ համեմար ողորմելի վիճակի մը մէջ իր բոլոր ուժը մաշեր է : Մէկը չկրնար ուրանալ որ, նաեւ այս Ժամու մէջ, Հայերը աւելի օտար լեզու կը մշակեն քան թէ մայրենի լեզունին և այս յանցանք մը չսեպուիր, եթէ Հայերուն ընկերական ծշուստ էութիւնը լաւ մը ըննուի : Կըկրկնենք մեր Երիտասարդ քաղաքակիրցին ըրածը գովելի է, բայց աւելի գովելի կ'ըլլար եթէ քիչ մը զգուշութիւն իգործ դրուէր նիւթերը ընտրելու և շարագրելու Ժամանակ : Երեք զխաւար պահպանութիւն կայ մեր աշխարհաբոս լեզուի մէջ . խորք բուսեւ շատութիւն, նշանակութեան անհաստատութիւն և արմատներու անհեռեթ բարդութիւն : Այս ետքինը մանաւանդ անտանելի է, և եթէ հոգ չաւարտի մեր գրականութեան փշալի դաշտը վայրենի սփռաւ պիտի ձեւանայ և հաւաքի գիտութիւնը (esthétique) պիտի խեղդէ : Չենք ուզեր ըսել թէ Երիտասարդ հեղինակը այս պահտութիւններու մէջ կը գտնուի, յայտնի և մեկին է որ ինքն ալ բաղմունեան հոսանքին կը հետի և գտածը կ'առնու, գործ կ'ածէ :

Օրինակի աղաղաւ . (phrénologie) բառին զանկարանութիւն կ'ըսէ և անգգուշաբար կը սխալի : Ով որ բուսական արհեստին փոքր իշտակ տեղեակ է, զիտէ որ զանկարանութիւնը (craniologie) կը նշանակէ և Կալին հետեւորդները չեն ուզէր իրարու հետ շփոթել այս երկու բառերը : Բայց նոյն խիկ Ասլին գրութիւնը անհիմն է և քանի մը տարի Եւրոպայի ուշը զբաւելէ ետեւ հիմա մոռացումի մէջ կը գտնուի : Կը համարձակինք ըսել որ Ասլին փրկափայտական և անգամադիտական մասնաւոր տեսիլներէ դատ, միւս բոլոր գրածները զիտութեան արժէք չունին այսօր : Անհաւարին է ուրեմն զանկարանութիւնը զիտութիւն սեպել և իբրեւ այն մեր Ժողովուրդին հաղորդել : Գիտութիւնը հոյակապ տիկին մ'է, ամէն օր մէջ մէկ հագուստով կերելի և սիրահար միտքերը կը յափշտակէ . Իր շաւիղին հետեւելու է անգույ որ իր առօրեայ փոփոխութիւններուն ներկայ գտնուի մէկը՝ եթէ ոչ իր անցեալ վիճակը իբրեւ այժմեայ կերպարանք կը հաւտայ և կը խաբուի : Մեր ուսումնական քաղաքակիրցը չկարծէ թէ՛ այս ըսելով իրեն խրատ տալու միտք մը ունինք . այս պաշտօնը կատարող ուրիշ հայ մը կայ որ գուցէ արդէն կատարէր է պայն, իրեն մասնաւոր նամակ մը գրելով :

Ս. Ո.

Համարաւոր Տըլէդը.

Ի ԲԱՐԻՉ, ԱՐԱՄԵՆՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Paris.— Typographie Arménienne Walder, rue Bonaparte 44.